

Sjaak Commandeur

De eerste zinnen van E.L. Doctorows *Andrews hersenen*

Sjaak Commandeur (1953) is vertaler uit het Engels. Hij vertaalde werk van o.a. Saul Bellow, Joseph Brodsky, William Butler Yeats, John Berger, Raymond Carver, E.L. Doctorow, John Irving, T.E. Lawrence, Vladimir Nabokov, William Trevor en Thomas Wolfe. In 1982 werden hij en Rien Verhoef bekroond met de Martinus Nijhoffprijs – voor hun gezamenlijke vertalingen en in het bijzonder 1985 van Anthony Burgess. 'De eerste zinnen van E.L. Doctorows Andrews hersenen' verscheen eerder in de rubriek 'Eerste zinnen', waarmee Athenaeum Boekhandel furore heeft gemaakt. Daarin wordt vertalers gevraagd hun vertaling van de eerste zin of zinnen van een roman toe te lichten.

De eerste zinnen van E.L. Doctorows *Andrews hersenen*

De actueelste roman van Doctorow

De recensent die voor het *Times Literary Supplement* de jongste roman van E.L. Doctorow besprak, klaagde over de voddigheid van de Britse paperback, die onder zijn handen uit elkaar was gevallen. En dat nog wel, mopperde hij, bij een boek dat heel goed het laatste zou kunnen zijn van een zo vooraanstaand schrijver. De koppenmaker aarzelde niet en zette pontificaal 'E.L. Doctorow's Last Novel?' boven de bespreking.

Doctorow zelf, eerder dit jaar 83 geworden, kon er niet om lachen. 'Ik kijk naar de driehonderd pagina's van het manuscript waaraan ik momenteel werk en denk: waar hebben ze het over?'

Toch is er één inhoudelijk aspect waardoor *Andrew's Brain* zich inderdaad aandient als het sluitstuk van een oeuvre. Speelde al Doctorows eerdere werk in een meer of minder ver Amerikaans verleden, *Andrew's Brain* mondt uit in het nu, of althans de tweede helft van 2013. Doctorows romans laten zich in chronologische volgorde zetten, met *Welcome to Hard Times* en *The March* als oudste (de jaren zestig van de negentiende eeuw) en *Homer and Langley* (de twintigste eeuw tot in de jaren tachtig) en *Andrew's Brain* als jongste. Doctorows magnum opus, *City of God*, valt buiten de christelijke jaartelling, want dat is een appendix bij het Oude Testament.

Vijandelijk strijder of staatsvijandelijk element?

Dat het laatste hoofdstuk van *Andrews hersenen* op de actualiteit aansluit, is onder meer af te leiden uit een woord waarmee Andrew zichzelf omschrijft. Hij noemt zich bitter een 'enemy combatant'. Ooit was dat wat het lijkt: iemand die vecht aan de kant van de vijand, maar in het moderne spraakgebruik is het een benaming voor vermeende terroristen, zoals degenen die vastzitten in Guantánamo. In Nederlandse kranten zie je de collocatie wel terug als 'vijandelijk strijder', maar dat is buiten de specifieke context een weinig zeggend begrip. Het gaat erom dat men de bewuste gedetineerden geen krijgsgevangene wil noemen, want dan zijn de Geneefse conventies op hen van toepassing, maar ook geen gewone misdadiger, want dan zouden ze rechtsbescherming genieten op grond van de Amerikaanse grondwet. Ik laat Andrew zich als 'staatsvijandelijk element' aanduiden, wat hopelijk sprekender is dan 'vijandelijk strijder' en tegelijk geloofwaardig als beleidsmedewerker vondst voor personen die juridisch vlees noch vis zijn.

Doc, in de eerste en derde persoon

Maar nu zijn we al helemaal aan het eind van *Andrews hersenen*, terwijl het hier over de beginzinnen zou gaan. Het boek begint zo.

I can tell you about my friend Andrew, the cognitive scientist. But it's not pretty. One evening he appeared with an infant in his arms at the door of his ex-wife, Martha. Because Briony, his lovely young wife after Martha, had died.

Ik kan je wel iets over mijn vriend Andrew zeggen, de cognitiewetenschapper. Maar fraai is het niet. Op een avond stond hij met een zuigeling in zijn armen bij zijn ex-vrouw Martha voor de deur. Want Briony, zijn lieflijke jonge vrouw van na Martha, was gestorven.

Aan het woord is Andrew zelf, die afwisselend in de eerste en derde persoon over zichzelf praat. De toegesprokene is iemand die alleen 'Doc' wordt genoemd, een soort therapeut of forensisch psychiater. Omdat 'Doc' ook de eerste drie letters zijn van de naam Doctorow, heb ik het woord onvertaald gelaten, zodat ook in het Nederlands expliciet de interpretatiemogelijkheid gegeven blijft dat hier een schrijver in gesprek is met zijn personage.

Zeggen. Lieflijk. Cognitiewetenschapper

Dan zijn er drie dingen waarover ik iets wil zeggen. Hoewel 'vertellen' zeker niet altijd geschikt is als vertaling van 'tell', zou het hier wel mijn voorkeur hebben, ware het niet dat de constructie 'I can tell you' de vaste wending is waarmee Andrew het gesprek met Doc hervat. 'I can tell you: Last weekend Andrew decided to see his child,' is een voorbeeld van zo'n hervatting, en omdat in dit en andere gevallen niet iets wordt verteld maar gezegd, is 'zeggen' de standaardvertaling in Andrews 'I can tell you' geworden.

Iets dergelijks geldt voor 'lieflijk', dat als vertaling van 'lovely' in elk geval het bezwaar heeft van zijn betrekkelijke ongebruikelijkheid. Maar 'lovely' fungeert in de tekst als epitheton van Andrews tweede vrouw Briony, een 'clean lovely creature' van wie Andrew dingen zegt als: 'I'll tell you how lovely it was to watch Briony nurse our little girl', 'the loveliness of her neck', 'her fine honest lovely young face without guile'. Waar Briony opduikt, is 'lovely' nooit ver, en de keuze voor 'lieflijk', boven alternatieven als 'aantrekkelijk', 'bekoorlijk', 'lieftalig', 'innemend', 'charmant', 'beminnelijk', 'mooi', 'leuk' en dergelijke, is ingegeven doordat het de ruimst inzetbare term bleek.

Het belang van het bewaren van een een-op-eenrelatie tussen steeds terugkerende elementen in het boek is dat de herhaling een structurerend

stijlprocedé is in een tekst die niet overloopt van structuur. Ik word in deze opvatting geruggensteund door Doctorow zelf, die in een 'Letter to My Translators' zijn vertalers onder andere maant om [*thinking*] - een soort regieaanwijzing in de tekst die tientallen malen voorkomt - vooral steeds op identieke wijze te vertalen (in het Nederlands: [*in gedachten*]).

Rest nog die 'cognitiewetenschapper', een woord waarmee ik de eerste zin van dit boek liever niet had ontsierd, maar er was niet aan te ontkomen. Als Doctorow in de loop van het verhaal 'cognitive science' inkort tot 'cog science/sci', geeft hij me de kans om ook iets aan die cognitiewetenschap(per) te doen, waarvoor ik 'cognitistiek' en 'cogniticus' introduceer, nieuwvormingen die ik een aanwinst vind voor het Nederlands.

(Naschrift: *Andrew's Brain* zou inderdaad de laatste roman van Doctorow blijken. Hij overleed in 2015.)